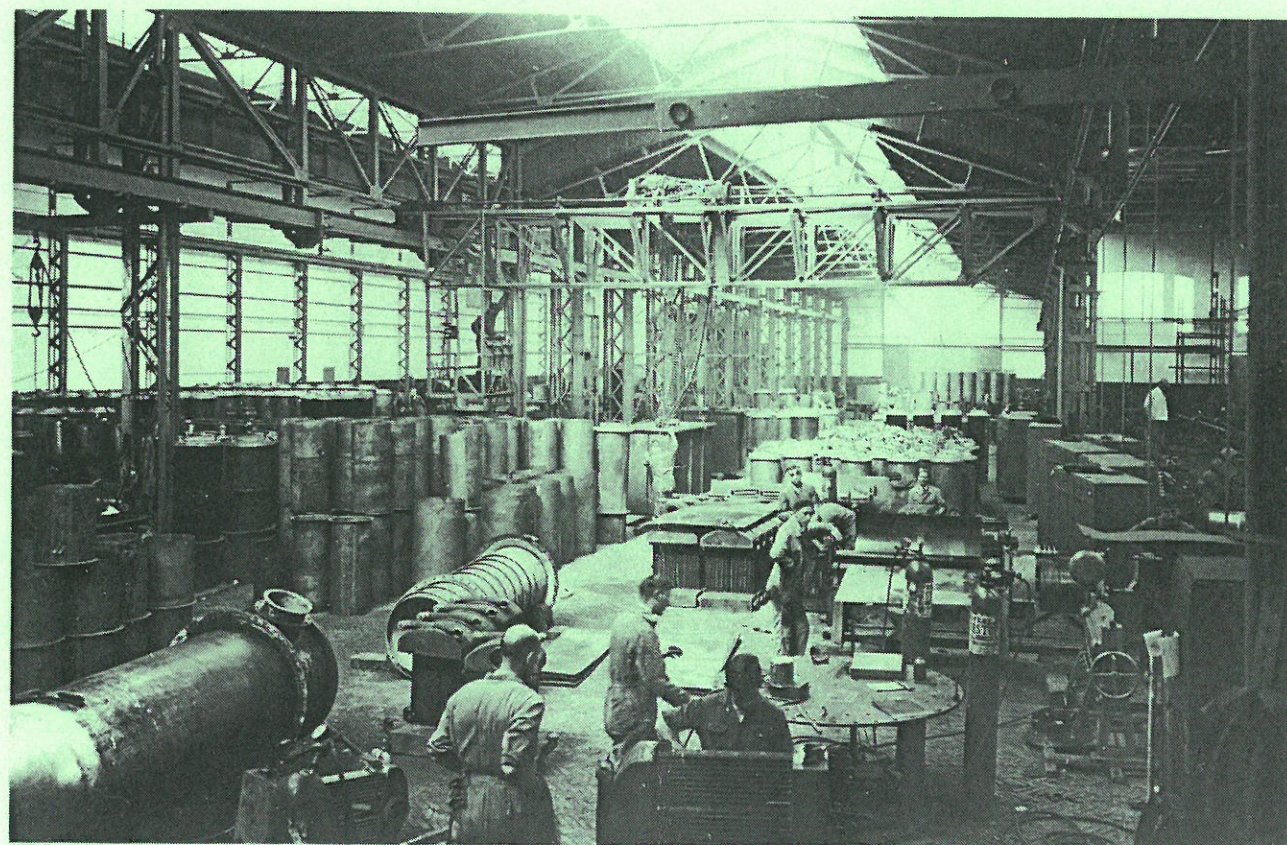

STIELZ

Jaargang 4 nummer 1

maart 1993

De Nederlandsche Electrolasch Maatschappij

Jaarverslag STIEL 1992

**Parmentierpanden worden documentair
beschreven**

Colofon

Stielz 4e jaargang, nummer 1
Stielz is een kwartaaluitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden, Marelaan 55, 2341 LC Oegstgeest, tel. 071-154470.
Jaarabonnement f 20,- voor vier nummers; losse nummers f 3,75. Donaties kunt u storten op bankrekening 13.84.43.025 of girorekening 10.39.391
ISSN 0928 - 9437

Redactie

Eric-Jan Weterings, Steenschuur 18d, 2311 ET Leiden, tel. 149114
Paul Kop, Groenesteeg 38, 2312 TM Leiden, tel. 125595
Foto's: Niek Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311 XK Leiden, tel. 149863 of 275001

Inhoud

Jaarverslag STIEL 1992	3
Parmentier wordt documentair beschreven	5
De Nederlandsche Electrolasch Maatschappij	6
Erfgoed in de publiciteit	10

Adressen bestuursleden STIEL

Ing. H.J. Budel, Buizerderf 25, 2251 MS Voorschoten, tel. 071-619659 (*voorzitter*)
Drs. H.D. Tjalsma, Marelaan 55, 2341 LC Oegstgeest, tel. 071-154470 (*secretaris*)
Drs. M. Goedhart, Van der Heimstraat 26, 2582 RZ Den Haag (*penningmeester*)
E. Adank, Constantijn Huygenslaan 51, 2332 TS Leiden, tel. 071-769454 (*tweede secretaris*)
G. Ditz, Boerhaavelaan 162, 2334 EV Leiden, tel. 071-174553 (*secretaris taakgroep selectie*)
Dr. T. Dijs
Mr. D.A. Krantz

Omslag: Productiehal NEM aan de Zoeterwoudseweg, ca. 1943

(Foto bedrijfsarchief NEM)

Vergadering Werkgroep

De volgende vergadering van de Werkgroep Industrieel Erfgoed Leiden vindt plaats op dinsdag 30 maart 1993 om 14.15 uur in het Leidse Gemeentearchief (Boisotkade 2A te Leiden). Iedereen is op deze vergadering welkom.
De agenda is als volgt:

1. Opening
2. Mededelingen
3. Kort verslag en besluitenlijst vergadering 15-12-1992 (zie elders in deze Stielz)
4. Wijziging samenstelling stichtingsbestuur
5. Activiteiten 1993
6. Vrijwillige bijdrage werkgroepsleden i.v.m. Stielz
7. Stand van zaken bedreigde panden (Parmentierpanden, De "Vooruit" e.a.)
8. Inventarisatie
9. Wat verder ter tafel komt
10. Sluiting

Ad agendapunt 6: Het dagelijks bestuur stelt voor aan de werkgroepsleden een vrijwillige bijdrage te vragen voor het toezenden van Stielz. Tot nu toe was dat voor de leden van de werkgroep, die ook overigens geen contributie hoeven te betalen, gratis. Gelet op de gestegen produktiekosten van Stielz vindt het bestuur het niet onredelijk de werkgroepsleden te vragen de kostprijs van Stielz te vergoeden, dit op strikt vrijwillige basis. Deze vergoeding wordt voor 1993 gesteld op f 15,-.

H.D. Tjalsma
secretaris

Kort verslag en besluitenlijst vergadering Werkgroep 15-12-1992

- **Evaluatie Lustrum:** Het lustrum was een groot succes en heeft een behoorlijke groei in het donateurbestand opgeleverd. Idee is om een standaard poster van STIEL voor toekomstige activiteiten te maken (bijv. met een afbeelding van de Meelfabriek, zoals op het lustrumboek). Hierop kunnen dan steeds wisselende teksten worden aangebracht. De wandeling is een belangrijk punt voor de toekomst; er is erg veel belangstelling voor. Duidelijk voor herhaling vatbaar, bijv. mei '93. Idee: Permanente wandelroute met 'infobordjes'.

- **Stand van zaken bedreigde panden (Parmentier, "De Vooruit"):**

Parmentier: De Raad van State heeft STIEL in het gelijk gesteld v.w.b. het bezwaarschrift tegen de gemeente inzake de besluitvorming rond het niet-plaatsen op de monumentenlijst (Zie Stielz december 1992, p.4). M.b.t. het bestemmingsplan valt in het voorjaar een uitspraak van de Raad van State te verwachten (noot secretaris: ondertussen heeft de gemeente begin 1993 daadwerkelijk een sloopvergunning verleend, waartegen weer allerlei

(Lees verder op pagina 4)

Jaarverslag 1992 Stichting Industrieel Erfgoed Leiden

Zonder twijfel was het lustrum de belangrijkste activiteit van STIEL in 1992. In het kader van dit jaarverslag wordt aan het lustrum verder niet uitdrukkelijk aandacht besteed: Voor een uitgebreid verslag wordt verwezen naar Stielz van december 1992 (pagina's 6 en 7). Vermeld worden hier alleen nog even de hoogtepunten: Het onthullen van de gedenksteen voor de plaatsing van de eerste stoommachine in de Leidse (en Nederlandse) textiel; de gezamenlijke manifestatie met de Leidse Kamer van Koophandel; het Studium Generale; de tentoonstelling in het Gemeentearchief en, last but not least, het lustrumboek "De kunst van het bewaren". Door de medewerking van velen, binnen en buiten STIEL, kan dit lustrum een groot succes genoemd worden.

Bestuur en leden

Het aantal donateurs is in 1992 sterker dan ooit gegroeid. Eind 1992 waren er 127 donateurs (eind 1991: 87 donateurs). De werkgroep telde op datzelfde moment 38 leden (tegen 36 in 1991). Deze groei is ongetwijfeld vooral veroorzaakt door alle activiteiten rond het lustrum. In 1992 hebben zich geen wijzigingen in de samenstelling van het stichtingsbestuur voorgedaan. Het dagelijks bestuur werd gevormd door H.J. Budel, voorzitter, H.D. Tjalsma, secretaris en mevr. M.C. Goedhart, penningmeester. Dit is tevens het dagelijks bestuur van de Werkgroep Industrieel Erfgoed Leiden. Overige leden van het stichtingsbestuur waren in 1992 mevr. M.E. Smidt-Adank, T. Dijs, G.W. Ditz en D.E. Krantz. Het stichtingsbestuur heeft ook in 1992 één keer kort vergaderd, waarbij het financiële jaarverslag werd vastgesteld. De werkgroep vergaderde 4 keer in 1992, afwisselend in het Gulden Vlies en het Leidse Gemeentearchief.

Vertegenwoordigingen

STIEL is lid van de landelijke organisatie FIEN (Federatie Industrieel Erfgoed Nederland). Günther Ditz is de vaste vertegenwoordiger van STIEL in het Algemeen Bestuur van FIEN. Dr. T. Dijs is de officiële vertegenwoordiger van de historische vereniging Oud Leiden in het bestuur van STIEL. De heer Thomassen vertegenwoordigt STIEL als adviserend lid in het bestuur van de stichting Houtzaagmolen De Heesterboom. Ook is STIEL aangesloten bij het OCEL (Overleg Cultureel Erfgoed Leiden). Tevens participeert STIEL, samen met de Stichting Leids Historisch Museum en de Stichting Vrij Kunstzinnig Centrum "De Zonneboom" in STAL (Stichting Levend Ambacht Leiden).

Inventarisatie

De taakgroep selectie heeft in 1992 haar werkzaamheden voortgezet. Voor de volgende panden werd door de taakgroep een voorstel tot plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst ingediend: Scheltema-complex (Oude Singel / Marktsteeg), Clos & Leembruggen (Maresingel / 3eBinnenvestgracht), Hogewoerd 115 (winkel, voorma-

lige paraplufabriek), het Slachthuis-complex (Maresingel / Pasteurstraat). Deze voorstellen werden ingediend bij de Gemeentelijke Monumentencommissie in het kader van de daarmee bestaande afspraak om objecten voor de gemeentelijke monumentenlijst voor te dragen. Voor het Scheltema-complex en waarschijnlijk ook Hogewoerd 115 werd ons positieve advies door de monumentencommissie overgenomen; Clos & Leembruggen en het Slachthuis-complex zijn nog niet in behandeling genomen. Voor een deel van het complex Utrechtse Jaagpad 46 werd, op verzoek van de monumentencommissie, een positief advies uitgebracht.

Een aantal panden werd na nader onderzoek door de taakgroep als niet beschermenswaardig bevonden vanuit industrieel-archeologisch oogpunt: Haven 54, Brandspuithuisje (Kruisstraat 28), smederij (Oude Varkenmarkt 4), Middelweg 30 (voormalige gaarkeuken en "soepkokerij") en de meelfabriek "De Zijlstream" in Leiderdorp. Dat wil uitdrukkelijk niet zeggen dat deze panden niet monumentaal zouden zijn of geen bescherming behoeven. De taakgroep was alleen van oordeel dat deze panden niet bij uitstek industriële monumenten zijn.

Door de taakgroep werd verder nog gecorrespondeerd met de gemeente Leiden over een interessante schoorsteenvoet op het terrein van Parmentier ("Parley Wol") aan de Schelpenkade, die bij eventuele nieuwbouw het behouden waard is. Het OCEL is advies gegeven over de criteria voor beschermenswaardigheid in het algemeen. Het OCEL is met de Gemeentelijke Monumentencommissie over deze criteria in gesprek.

In de loop van het jaar zijn enkele wijzigingen opgetreden in de samenstelling van de taakgroep. Marja Kroef en Günther Ditz bleven respectievelijk voorzitter en secretaris. Verder waren lid van de taakgroep J.F. Dröge, D.E.-Krantz, R. Roetman, M.P. Schutte en H.D. Tjalsma. Tjalsma zag zich in de tweede helft van het jaar gedwongen zijn activiteiten op dit vlak te stoppen. Schutte heeft eind 1992 de taakgroep definitief verlaten. Zijn plaats zal begin 1993 overgenomen worden door ir. Kees Lau, architect te Leiden.

Externe activiteiten

Op 12 september heeft STIEL zich met een stand tijdens de Open Monumentendag 1992 en de Leidse Uitdag in de Pieterskerk gepresenteerd (Deze twee evenementen worden voortaan op dezelfde dag georganiseerd). Thema van de Open Monumentendag was "Monumenten en hun bouwstijlen". STAL hield in de smederij aan de Oude Varkenmarkt open dag.

Behoudsactiviteiten

Behoudsactiviteiten zijn een zaak van zeer lange adem, waarbij het vaak tot op het laatst onduidelijk blijft of en hoe een pand behouden zal blijven. Rond de Meelfabriek "De Sleutels" viel in 1992 niets te melden.

Het lot van het Parmentiercomplex (Lammermarkt) is

nog steeds niet volstrekt zeker, maar het gaat er wel steeds somberder uitzien. In 1992 is bij de Raad van State de Kroonprocedure begonnen m.b.t. de wijziging van het bestemmingsplan. Tegen deze wijziging zijn door STIEL en anderen (o.a. de vereniging van eigenaren van de Marepoortkade) beroepschriften ingediend. Begin 1993 valt hierover het, naar te verwachten beslissende, oordeel van de Raad van State. De Raad van State heeft STIEL in een andere procedure in het gelijk gesteld: dit betrof het beroep dat STIEL had ingesteld tegen het besluit van Burgemeester en Wethouders om het door haar ingediende bezwaarschrift inzake de onzorgvuldige besluitvorming rond het niet-plaatsen op de monumentenlijst niet-ontvankelijk te verklaren. Dit bezwaarschrift moet nu wéér door B en W in behandeling genomen worden. Naar aanleiding hiervan nam de gemeente Leiden eind december 1992 eindelijk het besluit om het Parmentier-complex niet op de gemeentelijke monumentenlijst te zetten. Hier-
tegen is STIEL in beroep gegaan.

Ten aanzien van De Vooruit valt helaas ook niet veel positiefs te melden. Het (mede door ons gedane) voorstel voor een centraal wonen project bleek financieel niet haalbaar. Andere ideeën bleken helaas ook niet uitvoerbaar, zodat het rond dit gebouw weer min of meer stilstaat. De in 1990 aan STIEL overgedragen veilingklok van de voormalige groenteveiling in Leiden-Zuid bleek in de zomer van 1992 door vandalen dermate onherstelbaar vernield te zijn, dat van overbrenging naar de opslagruimte van de Stichting Leids Historisch Museum geen sprake meer kon zijn.

Publiciteit

Stielz is in 1992 vier maal verschenen en is zonder twijfel mede een belangrijke factor geweest bij de groei van het aantal donateurs. Hierboven is al het boek "De kunst van het bewaren" genoemd, dat door welwillende en royale medewerking van Drukkerij Groen tot stand kwam.

H.D.Tjalsma
secretaris

Dank aan alle donateurs

Het bestuur van STIEL wil alle donateurs hartelijk danken voor de vaak zeer royale bijdragen, die voor 1992 zijn overgemaakt! Aan onze oproep om STIEL in verband met het lustrum extra te steunen is door velen gehoor gegeven. Mede door deze steun kon het lustrum een groot succes worden.

(vervolg van pagina 2)

bezwaarschriften zijn ingediend).

De Vooruit: Ons voorstel m.b.t. het centraal wonen project is niet haalbaar. De wethouder heeft een aantal andere alternatieve bestemmingen nagegaan (o.a. kunsttuitleen). De zaak ligt nog steeds stil: Andere ideeën voor herbestemming zijn ten zeerste welkom!!

- **Blauwpoortsbrug:** Vraag van de gemeente of wij interesse hebben in openstelling van de Blauwpoortsbrug op regelmatige tijden? Ja, maar wij kunnen dit niet "bemannen". Misschien een idee om dit te koppelen aan bepaalde evenementen in de stad.

- In samenwerking met de Dirk van Eck-stichting proberen we een stagiaire te krijgen om diverse fotocollecties in het Gemeentearchief te inventariseren. Reacties graag bij het secretariaat.

- **Stadswerf:** We hebben de beschikking gekregen over een groot aantal goederen afkomstig uit de Stadswerf. Al deze en al eerder in bezit gekomen goederen moeten geïnventariseerd worden.

- **Stielz:** De laatste Stielz heeft f500,— gekost. Het budget voor Stielz voor 1993 bedraagt f1.500,—. Er is niet direct een duidelijke oplossing: het stichtingsbestuur zal een voorstel doen (Stielz- en vergaderfrequentie van 4 naar 3 maal per jaar reduceren?).

- **Open Monumentendag / Leidse Uitdag 1993** Ook dit jaar zullen de activiteiten van de Monumentendag en de Leidse Uitdag samen worden gevoegd. Er is geen echt thema. Wel is er een idee van monumentenpanden met stegen en anekdotes (contactpersoon: G.W. Ditz).

Vergaderdata Werkgroep en deadline kopij voor Stielz in 1993:

- 8 juni 1993 Gulden Vlies 19u45
(kopij uiterlijk op 11 mei binnen)
- 31 augustus Gemeentearchief 14u00
(kopij op 3 augustus binnen)
- 30 november Gulden Vlies 19u45
(kopij op 2 november binnen)

Suikerwerkfabriek Pel

In een van de volgende nummers van Stielz zal uitgebreid aandacht worden besteed aan de voormalige suikerwerkfabriek van Pel aan de Morsstraat. Hoewel al het nodige materiaal beschikbaar is, wil de redactie van Stielz graag in contact komen met mensen die meer over deze fabriek kunnen vertellen. Ook zoeken wij nog foto's van het complex. Reacties graag bij een van de redactieleden of bij het secretariaat van STIEL. (Zie voor namen en adressen het colofon op pagina 2).

(Ingezonden mededeling)

Stielzredacteur is naarstig op zoek naar zelfstandige, betaalbare woonruimte, liefst in het centrum van Leiden. Reacties gaarne op tel. (071) 125595 (Paul Kop)

Foto Niek Bavelaar

Onderzoek Parmentierpanden

De gemeente Leiden laat op verzoek van STIEL een documentair onderzoek verrichten naar de Parmentierpanden op de Lammermarkt. Doel hiervan is te voorkomen dat historische gegevens verloren gaan. De uit 1865 daterende textiel fabriek met bijgebouwen is het laatste complex in Leiden dat tot nu toe in zijn geheel behouden is gebleven. Waarschijnlijk wordt het binnenkort toch gesloopt na een jarenlange juridische strijd tussen STIEL, de gemeente en andere belanghebbenden.

Bij de documentatie worden drie aspecten bekeken: de functie van het gebouw, de bouwgeschiedenis en de bouwtechnische beschrijving. Bij de functie van het gebouw wordt gekeken naar de historie van de bedrijfsactiviteiten en industrieel-archeologische gegevens. De historie van de bedrijfsactiviteiten werd enige jaren geleden al uitputtend beschreven in 'Leids Fabrikaat', een publicatie van STIEL uit 1990.

Bij de specifiek industrieel-archeologische gegevens gaat het om data betreffende produktietechnieken en de sociale en economische omstandigheden waaronder in het complex werd gewerkt. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de belastbaarheid van de vloerconstructies en de vraag welke verlichtingssterkte de voor die tijd (1865) grote ramen in de verschillende produktieruimten boden. Daarnaast kan worden bekeken welke mogelijkheden er waren voor persoonlijke verzorging van het personeel en of oudere bebouwingssporen zijn te vinden. Dat laatste is van belang omdat het vermoeden bestaat dat de ververij in de westvleugel is gebouwd op de plaats waar eerder een ververij van de (inmiddels al lang ter ziele) firma Clos & Leembruggen was gevestigd.

Bij de beschrijving van de bouwgeschiedenis gaat het om een systematische inventarisatie van de grondvesting, opbouw, voltooiing, verbouwing en (onverhoopte) afbraak van het complex. Wat de voorziene afbraak betreft blijft STIEL zich overigens het recht voorbehouden om deze met alle mogelijke (wettelijke) middelen proberen

tegen te houden.

De bouwtechnische beschrijving betreft het opmeten van de plattegronden en de doorsneden van het complex. Dat moet op zo'n manier gebeuren dat daaruit de constructies van de gebouwen kunnen worden afgelezen. Om de bouwtechnische informatie te completeren moeten interne ruimten en opstanden worden gefotografeerd. Dat geldt ook voor de gevels.

STIEL heeft de Leidse wethouder van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening T. van Rij gevraagd om de verzamelde gegevens in een (niet-commerciële) publikatie te laten verschijnen. Het volledige onderzoeksrapport - inclusief tekeningen en foto's - zou in het Leidse gemeentearchief ter inzage moeten liggen.

EJW

Doesbrug

De Doesbrug in het Doeskwartier van Leiderdorp moet behouden blijven. Dit schrijft het bestuur van STIEL in een brief aan het college van burgemeester en wethouders van Leiderdorp. Volgens STIEL is de brug 'bij uitstek een voorbeeld van het industrieel erfgoed dat naar ons inzicht ongeschonden bewaard dient te blijven.' Een zwaarwegend argument hiervoor is dat de gietijzeren brug in 1887 is gemaakt bij de bekende Haagse ijzergieterij 'De Prins van Oranje'. De Doesbrug is een van de weinige bruggen van dit bedrijf die nog niet zijn gesloopt. Een tweede argument is dat de brug zeer bepalend is voor het beeld van haar omgeving. Tenslotte pleit STIEL er voor om bij een eventuele restauratie de ornamenten te herplaatsen die in de loop der tijd zijn verwijderd.

Inmiddels heeft de gemeente Leiderdorp laten weten dat er een onderzoek naar de bouwtechnische kwaliteit van de brug zal worden uitgevoerd door TNO. Aan de hand van de uitkomst van het onderzoek zal de gemeente dan een besluit nemen. Naar verwachting zal dat in juni van dit jaar gebeuren.

Tekenaar Van der Willik blikt terug op 36 jaar bij Leidens laatste grote metaalbedrijf

Afscheid van de Nederlandsche Electrolasch Maatschappij

Een kale vlakte tussen de spoorlijn Leiden-Utrecht, de Trekvljet en de Vrijheidslaan is alles wat rest van een stuk Leidse industriële geschiedenis. Enige maanden geleden ging een aantal loodsen tegen de vlakte die eens behoorden tot het HCG-complex. Hier begon op 15 januari 1956 Leonardus van der Willik als leerling op de tekenkamer. Ruim 36 jaar later nam hij als constructeur afscheid van wat toen de NEM heette, de Nederlandsche Electrolasch Maatschappij. "Als NEM was je een klein dorp, iedereen kende iedereen."

De voorloper van de NEM was de HCW, de Hollandsche Constructie Werkplaatsen. De basis voor dit bedrijf wordt in oktober 1914 gelegd, als Machinefabriek en Grofsmederij Van Egmond verhuist van Zoeterwoude naar Leiden. De smederij wordt uitgebreid tot een constructiewerkplaats en omgevormd tot een naamloze vennootschap. Vijf jaar later, op 19 maart 1919, wordt de naam gewijzigd in Hollandsche Constructie Werkplaatsen,

afgekort HCW. Het gaat het bedrijf voor de wind en als in de jaren twintig het electrisch lassen tot ontwikkeling komt wordt vanuit HCW de NEM opgericht. Na enkele fusies in de jaren zestig en zeventig ontstaat in 1979 de HCG, de Hollandse Constructiegroep, waarin de NEM als sector opgaat. Sinds 1 januari 1991 is de naam NEM terug, als joint venture van de HCG en de Duitse ketel- en installatiebouwer Steinmüller. Het bedrijf bleef al die

Een blik over de recentelijk gesloopte bedrijfsgebouwen, gezien vanuit de HCG-mast die een paar jaar geleden al tegen de vlakte ging om ruimte te maken voor woningbouw. (Foto Niek Bavelaar)

jaren op dezelfde plaats aan de Vrijheidslaan. Bij uitbreidingen schoof het complex bedrijfsgebouwen in de loop der jaren steeds verder op in de richting van de Rooseveltstraat. De NEM bestaat nu uit de divisies milieutechniek, apparaten en energietechniek, waar in totaal circa 200 mensen werken.

Leerling-tekenaar

Van der Willik werkte aanvankelijk als hoefsmid, maar in zijn diensttijd in de jaren vijftig raadden artsen hem aan een ander beroep te kiezen. Voor een loon van 25 gulden per week ging hij in 1954 bij een Leids constructiebedrijf aan de slag als tekenaar. Twee jaar later stapte hij over naar de NEM. "Ik verdiende daar 25 gulden per week. Op een gegeven moment kreeg ik verhoging en had ik dus een hoger loon nodig. Toen heb ik zo maar eens gebeld naar de chef van de tekenkamer en ik kon komen, voor een tientje meer per week. Zo makkelijk ging dat toen: het was zegge en schrijven tien jaar na de oorlog, er moest gewerkt worden."

Toen Van der Willik in dienst kwam was de NEM vooral een fabriek die ketels en apparaten maakte, met een aparte afdeling voor pijpconstructies. De werkplek van de nieuwe leerling-tekenaar was de tekenkamer die stond op het terrein tussen de Zoeterwoudseweg en de Trekvljet, een van de gebouwen die van

der Willik zich herinnert als 'een pijpela van twintig bij acht meter.' "Daarin stonden twintig mannetjes achter twintig tekenborden te tekenen, verdeeld in twee groepen die ieder onder leiding van een constructeur groepsleider stonden. Er werd gewerkt met potlood want tekenen met inkt kostte teveel tijd."

De tekenkamer was volgens een strakke hiërarchie ingedeeld: een nieuweling begon als leerling-tekenaar, daarna kwam de tekenaar, vervolgens de tekenaar-constructeur en tenslotte de constructeur. Van der Willik leerde het vak in de praktijk en begon met overtekenen totdat hij uiteindelijk ook constructeur werd. "Dan pas stond je echt 'achter de plank'."

Tekenkamer en kantoor waren toen nog de plaatsen voor de werknemers met de 'witte boorden'. Er waren zelfs twee personeelsverenigingen, want 'verschil moest er zijn': de 'Stalen Band' was er voor de arbeiders in de fabriek. De beambten ('alles wat geen overall aan had') verenigden zich in de G.G.V., de 'Geklonken en Gelaste Vriendschap'. Sinds de NEM vanaf 1 januari 1991 als joint venture opereert heeft het bedrijf weer één personeelsvereniging met de naam 'Stalen Band'.

In de jaren vijftig en zestig leverde de NEM voornamelijk ketels voor de Nederlandse en de Europese markt. Toch zocht het bedrijf al voorzichtig naar andere afzetgebieden.

In 1955 leverde de NEM de eerste ketel aan Indonesië, waarin uitgeruste rietsuikerstengels werden verstookt. Van der Willik noemt deze order 'een voorzichtig begin' van de ontwikkeling van de milieutechniek, vandaag de dag een van de peilers van de NEM.

Toen de maatschappij in 1979 als onderdeel van de HBG (Hollandse Beton Groep) HCG ging heten veranderde de bedrijfscultuur. Net als veel collega's stond Van der Willik daar aanvankelijk sceptisch tegenover. "Het ging toen wel erg massaal worden. Als NEM was

je een klein dorp - iedereen kende iedereen en de directeur bepaalde de strategie. Nu kreeg je te maken met een hoofdkantoor in Rijswijk waar de beslissingen werden genomen. Alles werd van daaruit voorgeschreven, tot en met het briefpapier toe. Het echte intieme van het werk was er af en ik zag het een tijdje ook helemaal niet meer zitten. Ik dacht 'daar gaat het hele zootje'. Achteraf was het vooral de angst voor het onbekende. De HBG deed van alles en wij waren alleen maar de staalpoot binnen dat gigantische bedrijf. Wat de boer niet kent dat vreet ie niet."

Tot de overname in 1979 beperkte de NEM haar activiteiten voornamelijk tot Europa, maar in de jaren tachtig zocht het bedrijf zijn markten over de hele wereld. Als voorbeeld van een succesvol produkt noemt Van der Willik afgassenketels, ketels achter gasturbines die geschikt zijn voor verschillende toepassingen. Daarmee kan bijvoorbeeld energie worden teruggewonnen uit uitlaatgassen van gasturbines. De bouw van deze ketels begon al in 1968. "Ik herinner me nog dat de toenmalige directeur Dickhoff opgetogen terugkwam van een reis naar Amerika, waar hij een licentie voor die ketels van General Electric had losgekregen. Een reis naar Amerika was toen nog iets bijzonders."

Aanvankelijk mochten deze ketels alleen voor de Europese markt worden gebouwd, maar later gold de licentie wereldwijd. "We bouwen ze nog steeds," zegt Van der Willik met nauwelijks verholten trots over 'zijn' bedrijf. "Sterker

**STAALCONSTRUCTIES
VOOR
UTILITEITSBOUW**

**NEDERLANDSCHE ELECTROLASCH
MAATSCHAPPIJ N.V.**

TEL-ADRES „NEM“ LEIDEN-TEL.22941 EN 22942 POSTBUS 6

nog, we bouwen ze nu ook voor General Electric, want dat bedrijf heeft de ketelproductie opgedoekt. Over de hele wereld hebben we er meer dan honderd neergezet."

Voor de Leidse tekenaar betekende de expansie dat zijn werk zich tot buiten de grenzen ging uitstrekken. Zo werd hij in 1985 naar het Arabische oliestaatje Qatar gestuurd om gebreken aan een installatie te verhelpen. "Die installatie maakte teveel lawaai. In Leiden heb ik daarvoor 'achter de plank' een oplossing gezocht. Daarna ben ik drie dagen in Qatar geweest

om de ketel ter plekke volgens de nieuwe situatie in te regelen, zeg maar af te stellen. Dat moest in drie dagen gebeuren, want ik kreeg maar een visum voor 72 uur. Dat betekende dus van 's morgens vroeg tot 's avonds laat werken en toen was de klus geklaard. Het was in april en dan is het daar zo'n 30 graden, dus de hitte viel mee."

In de ruim 36 jaar dat Van der Willik bij de NEM in dienst was veranderde veel. "De manier waarop je werkte is veranderd. Vroeger ging je gewoon naar de fabriek. Als er op de werkvloer een probleem was ging je de fabriekshal in en met een papier op de grond en een krijtje probeerde je dat op te lossen. Tegenwoordig sta je achter de computer en dat is het."

"Vroeger had je de lassersbaas, de transportbaas enzovoorts. De lassersbaas wist alles van lassen. Als er bijvoorbeeld een vat gedaan moest worden, dan besliste hij hoe dat moest gebeuren. Tegenwoordig heb je zo veel technieken, dat alles aan de hand van foto's en lasstaten verantwoord moet worden. De lasdeskundige moet zorgen dat de papieren bij de juiste las zitten, die geeft het papier aan een werkvoorbereider en de quality man zorgt dat alles volgens de voorschriften is gedaan. Het is een complete papierwinkel geworden."

Van der Willik zegt te begrijpen dat de veranderingen onontkoombaar waren, maar 'de intimiteit van het werk is weg'. "Ik begrijp het allemaal wel. Als de zaken niet goed geregeld zijn, kom je met die pro-

N.E.M.
LASCHT
MET VOORDEEL
VAKKUNDIG
SNEL

**NEDERLANDSCHE
ELECTROLASCH
MAATSCHAPPIJ
N.V.**

N.E.M.
VOOR
GEBOUWEN
PLAATWERK
BRUGGEN

LEIDEN
ZOETERWOUDESEWEG
TELEFOON 22941-22942
POSTBUS 6

De tekenkamer van de NEM aan de Zoeterwoudseweg, kort na de oorlog. Enige maanden geleden werd dit gebouw afgebroken. (Foto bedrijfsarchief NEM)

duktaansprakelijkheid van tegenwoordig toch verschrikkelijk in de problemen."

Ook op andere gebieden veranderde de bedrijfscultuur en ook daar had Van der Willik het soms moeilijk mee. "De inkoop bijvoorbeeld begon wat agressiever te werken. Jarenlang hadden we dezelfde leveranciers voor afslui-

ters. Op een gegeven moment ging men kijken of het niet goedkoper kon."

Desondanks kijkt hij tevreden terug op zijn loopbaan. "Het waren steeds unieke dingen die we maakten. Dat ik het steeds over 'we' heb als ik de NEM bedoel zegt genoeg. Dat zal nog wel een poos zo blijven ook."

Illustraties linkerpagina:

Advertenties van de NEM uit de jaren vijftig (Bedrijfsarchief NEM)

Eric Jan Weterings

(Ingezonden mededeling)

B & G Assurantiepartners
Rapenburg 8
2311 EV Leiden
Tel. 071 - 125447 Fax 071 - 121373

Alle verzekeringen, pensioenen, lijfrenteverzekeringen en hypotheek
Vrijblijvend advies op maat

Erfgoed in de publiciteit

Utrechtse Jaagpad 46

Een meerderheid van de gemeentelijke monumentencommissie heeft een voorstel van Stiel afgewezen om het industriële complex Utrechts Jaagpad 46 op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Stiel legt zich hier niet bij neer en zal als eerste stap bezwaar maken tegen de aanstaande wijziging van het bestemmingsplan. Deze wijziging wordt gepresenteerd op 15 maart en moet afbraak van het complex mogelijk maken. Ook buurtbewoners willen actie ondernemen om sloop te voorkomen. Op verzoek van het secretariaat van de gemeentelijke commissie hadden medewerkers van STIEL een beknopt voorstel gemaakt waarin de argumenten voor plaatsing op een rijtje werden gezet. Hoewel vooral de zojuist in de commissie benoemde hoogleraar architectuurgeschiedenis C. Ottenheim zich voor het voorstel sterk maakte, kon hij geen meerderheid overtuigen.

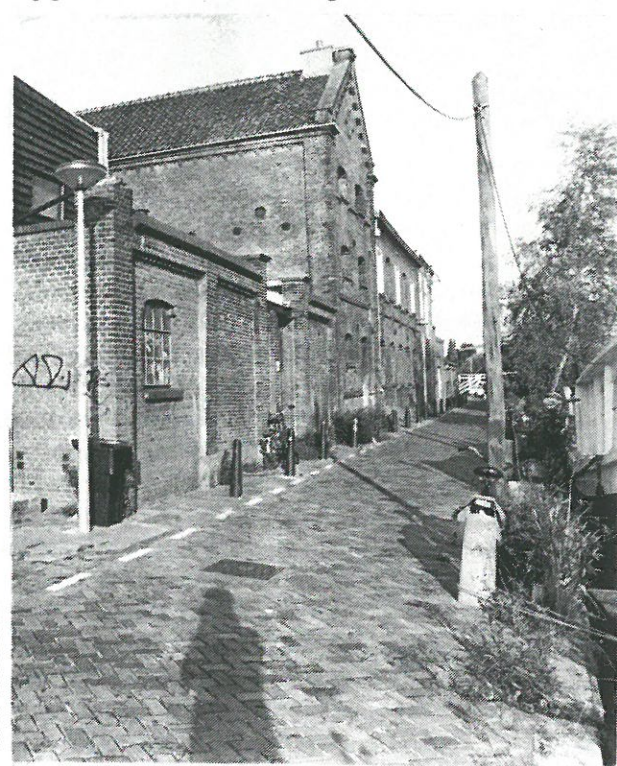

Foto en schaduw Nick Bavelaar

Muurreclame gerestaureerd

Foto Paul Kop

Op het pand op de hoek van de Herengracht en de OudeRijn is al enige tijd geleden de muurreclame van Miss Blanche sigaretten in ere hersteld. De uit 1936 daterende schildering is een ontwerp van de kunstenaar Vilmos Húzar, een van de oprichters van de Stijlgroep. Een restauratiebedrijf uit Noord-Holland heeft de schildering geheel nieuw aangebracht. Aan de hand van een pakje sigaretten uit 1936 werd de kleursamenstelling achterhaald. Van de afbeelding zelf werden werktekeningen gemaakt die op ware grootte op foliopapier werden overgezet. Na twee lagen klassieke grondverf werd de gele ondergrond aangebracht waardoor de originele Miss Blanche verdween. Vervolgens werden de lijnen op de werktekeningen geperforeerd en met poederverf op de muur aangegeven. De stippellijnen die zo onstonden vormen de basis voor de huidige reclame. De restauratie is bekostigd door de gemeente en de tabaksfirma die het merk nu nog, zij het bescheiden, op de markt brengt. Niet iedereen is overigens gelukkig met deze rookreclame, maar uiteindelijk woog het culturele aspect zwaarder dan het volksgezonde.

Tijdschriften

Van *Industria*, de nieuwsbrief van FIEN, verscheen in februari het eerste nummer van dit jaar. Zoals bekend bevat het een agenda, nieuws uit de provincies, nieuws van de aangesloten organisaties en een literatuursignalering.

Abonnementen: Voor de jaargang 1993 f26,- overmaken op Postbankrekening nr. 132802 t.n.v. Stichting FIEN, *Industria*, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg

Van *Erfgoed van Industrie en Techniek* verscheen het eerste nummer van de tweede jaargang. Dat dit tijdschrift in een behoefte voorziet blijkt uit het aantal abonnees dat na één jaar al 900 bedraagt.

In dit nummer aandacht voor de optische telegraaf van Schappe, Bergbanen in Dresden en de Stichting Historie der Techniek. Boekbesprekingen completeren het geheel.

Een kleine toelichting bij het eerste onderwerp: de optische telegraaf bestond uit een reeks op zichtafstand geplaatste palen met beweegbare armen, waarmee seinbeelden konden worden doorgegeven. In het begin van de 19e eeuw werd er ook een lijn in Nederland aangelegd die, vanuit België, via fort Loevestein en Utrecht naar Ouderkerk aan de Amstel liep. Slechts één telegraafpaal bleef bewaard. Sinds vorig jaar bevindt deze zich, gerestaureerd, in het PTT Museum in Den Haag.

Abonnementen zijn verkrijgbaar door overmaken van f 32,50 per jaar op girorekening 1753502 t.n.v. Stichting Erfgoed, Delft.

VERENIGING OUD-LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

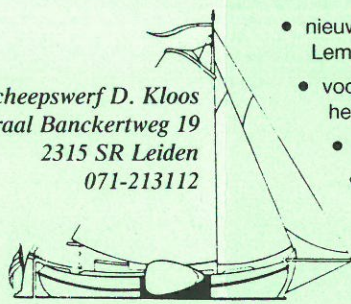
Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale erfgoed en wilt u graag het beroemde *Leids Jaarboekje* gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud Leiden.

De contributie bedraagt f 28,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts f 20,-. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 bent u lid van de Vereniging Oud Leiden.

BOUWEN EN VERBOUWEN VAN TRADITIONELE SCHEPEN

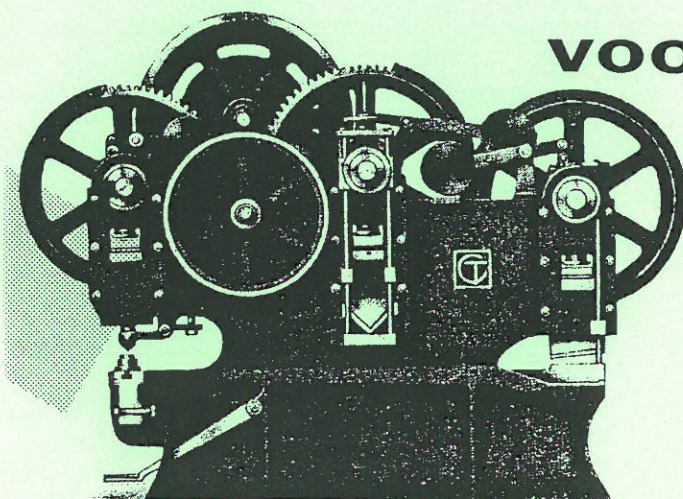
Scheepswerf D. Kloos
Admiraal Banckertweg 19
2315 SR Leiden
071-213112

- nieuwbouw
Lemsteraken
- voor al uw
hellingwerk
- reparatie
- restauratie
- motorinbouw
- klinkwerk

v/h Gebr. Tijssen

**Wie
biedt u de basis
voor beslissingen?**

research voor beleid bv

Schipholweg 13 - 15
2316 XB Leiden
telefoon: 31 (0) 71 - 25 37 37*